

Literatură și ideologie în „Scânteia tineretului”(1971) - relecturi¹

Prof. univ. dr. Nicoleta IFRIM
Universitatea „Dunărea de Jos” din Galați

Abstract: *The paper analyses the relation between literature and political ideology as reflected in the cultural press of 1971 – with special focus on „Scânteia tineretului”.*

Keywords: *literature, ideology, cultural perspective.*

Reflectând directivele politice ale perioadei, prin care literatura devine un mecanism al „angajării” și conformării ideologice, „Scânteia tineretului” debutează, în nr. 6728, joi, 7 ianuarie, cu o anchetă semnată de Smaranda Jelescu, *Militantism și comandă socială în artă*, la care răspund Grigore Hagi (,,Am scris poeme cu temă militantă, angajată, pentru că am simțit necesitatea organică de a le scrie, arta este o chestiune a individului, a artistului. A gândi și a simți comunist este o chestiune de etică.”), V.Em.Galan („comanda socială care a creat la urma urmei arta, conține ambele laturi ale transmiterii de frumos – de la munca supra codului (limbă, imagine, cuvânt) până la conținutul bogat în sensuri mereu schimbătoare.”), Gabriel Dimisianu („Politicul care este o componentă a atitudinii existențiale, trăiește în unele opere ca realitate dominantă, de prim-plan – exemplele nu lipsesc nici în literatura noastră, nici în cea mondială – iar în altele sălășluiește difuz, diseminat în particule constitutive. Să lipsească cu totul nu e cu putință, fiindcă însăși evitarea de a lua o atitudine este reflexul unei atitudini. Străină scriitorului comunist.”), Ana Blandiana („Din conceptul literaturii angajate, militante, îmi este cel mai apropiat, corespunde mai bine structurii mele artistice, acela care se referă la dinamica libertății individuale a artistului în opțiune.”), Mihai Elin („Mi se pare că a milita pentru o artă majoră, de înaltă calitate, este unul dintre preceptele fundamentale ale literaturii românești socialiste.”) și Sabin Bălașa („Dacă facem o sumară incursiune în istoria artei vedem că numai acolo și în acel timp când a existat în fond o mare comandă socială, s-a înregistrat o renaștere a artelor.”).

¹ Prezentul articol este fundamentat pe fișarea articolelor din publicația menționată, citatele extrase fiind incluse în volumele aferente anului 1971 din *Cronologia vieții literare românești. Perioada postbelică, vol. XVII A, B*, coordonare generală și prefață – Acad. Eugen Simion; coordonator redacțional al ediției – Lucian Chisu, Editura Muzeul Național al Literaturii Române, ISBN 978-973-167-040-9.

Adesea, discursul critic, el însuși formator al directivelor literar-ideologizante, propune, la nivel metaliterar, construcția „scriitorului nou”. În acest sens, în nr. 6733 al „Scânteii tineretului”, Petru Popescu scrie despre „*Vanitatea de autor*”, subliniind faptul că „Adesea, scriitorul tânăr nu-și cunoaște de la început responsabilitatea, locul în societate și în istorie, misiunea. Grăbindu-se să fie original, nefăcând deosebirea între succesul facil și cel durabil, bucurându-se de popularitate trecătoare, el consideră literatura ca pe o aventură, scrie o operă care șochează sau dezorientează în mod premeditat, negândindu-se că cel mai bun mod de a impresiona publicul și de a rămâne tipărit în conștiința lui este seriozitatea, sinceritatea, punerea cu discernământ și gravitate a celor mai acute probleme (umane, filozofice, politice), adică tocmai cultivarea responsabilității și a gestului pozitiv. [...] Căci dacă un autor tânăr rămâne la vârsta pubertății intelectuale, publicul evoluează și îl lasă în urmă. Iar pentru viitorul României, pentru progresul ei, pentru unitatea și independența ei, o literatură adâncă și umană e la fel de importantă ca o gigantică investiție economică. Fiindcă ea garantează o anumită conștiință, o anumită stare de spirit, un anumit profil uman de care întreaga viață a națiunii poate depinde la un moment dat.” La fel, în numărul 6744, Constantin Crișan glosează despre *Permanența poeziei patriotice*, considerând că „nu greșim identificând aici o slabă preocupare a criticii noastre literare, care respinge unori aprioric, fără motive profunde, genul poeziei așa-zis tematice, fără a stărui în mod diferențiat asupra valorii ei. Impresia noastră este că dacă azi avem o poezie a cetății, a patriei, prea puțin diversă și nu întotdeauna autentică, vina aparține și criticii, mult prea flexibilă în fața modelelor literare și, din câte constatăm, puțin dispusă să dedice acestui important gen o adevărată și largă dezbateră.”

De regulă, analizele critice ale scrierilor perioadei împletesc recenziile aplicate noilor apariții editoriale cu articolele dedicate „criticii de direcție”. C.Stănescu recenzează romanul lui Laurențiu Fulga, *Moartea lui Orfeu*, o carte care „atinge mai insistent sau în treacăt poate una dintre cele mai largi claviaturi tematice din câte cuprind romanele ultimelor decenii: sensul vieții, misterul și justificarea morții, răspunderea morală a artistului, descifrarea *destinului* în aparențele istorice, demitizarea artei, pactul cu diavolul și încă altele. [...] *Moartea lui Orfeu* nu este degradarea unui mit, ci utilizarea unei vâgii scheme *mitologice* de către un personaj caracterizat de precaritate intelectuală compensată (?) de propensiune exagerată spre obsesie sexuală și vulgaritate. Gimnastica erotică nu-i un antrenament tocmai inspirat în vederea atingerii temelor mari și a sentimentelor fundamentale. În concluzie, în opinia noastră, titlul nu reprezintă decât un ambalaj luxos pentru un produs slab.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6746]. Petru Popescu scrie despre *Rezistența operei*, considerând că „opera reclamă o filozofie, o ideologie. Proprie, sinceră, profundă, izvorâtă din realitatea societății românești de azi, ideologia creatorului e indispensabilă

pentru a asigura rezistența operei. Dar, de la ideologie ajungem imediat la responsabilitatea artistului față de societatea în care trăiește, ajungem la obligația lui morală, ajungem la sinceritatea creației, deci la necesitatea realismului, și toate se leagă între ele, ca într-un corp creierul, inima, plămâni, nervii. Text fără fond – iată un lucru care nu e util nimănui.” C.Stănescu recenzează volumul lui Valeriu Cristea, *Interpretări critice*, care „inspiră o mare încredere în primul rând din cauza seriozității demersului prin care criticul aduce la suprafață probele extrase din corpul accidental al operei.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6752] C.Stănescu prezintă romanul lui Corneliu Ștefanache, *Paralele*, în care „analiza psihologică dă o puternică impresie de autenticitate umană. [...] Meritul principal al scriitorului [...] constă în analiza plină de intuiții pătrunzătoare a unei conștiințe pe care inaptitudinea funciară agravată de inocularea unei răspunderi și vinovății pentru fapte de care nu are cunoștință o împing într-o tragică automatizare.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6777]

În „Scânteia tineretului”, nr. 6785, Constantin Stoiciu publică un interviu tematic cu criticul Mihai Ungheanu, sub titlul *Statutul profesional și moral al tânărului scriitor*, în care se este amendat fenomenul debutului nevalidat valoric – „E drept că încurajarea fără spirit critic a debuturilor este una din cauzele confuziei de care se vorbește uneori și mai ales când e vorba de marea cantitate de cărți căreia critica nu-i poate face față. Revistele noastre practică o lipsită de rațiune politică a debuturilor. Publicarea neînsoțită de actul critic necesar e păgubitoare. E de altfel o falsă încurajare publicarea fără consecvența urmăririi debutantului și a susținerii lui dacă este cazul. [...] Socialismul poate asigura unui scriitor posibilitatea de a trăi numai din scris.” Constantin Stoiciu publică un interviu cu Nicolae Dragoș pe tema *Statutul profesional și moral al tânărului scriitor* – „Nu poți să scrii pentru oameni și despre oameni pe care nu-i cunoști”, o pledoarie pentru „profesionalizarea scriitorului” în „preajma revistelor Uniunii Scriitorilor”, pentru „cunoașterea vieții” ca „o necesitate pentru creator. Dar nu e vorba de o cunoaștere programată didactic. Cunoașterea vieții nu e posibilă în afara implicării în viață, în bucuriile și dramele ei. [...] Cu atât mai mult azi, când scriitorul devine purtător de opinie, când posibilitățile de a comunica direct cu cititorii sunt atât de diverse și operative, a ne refuza această comunicare prin publicistică ar însemna a ne refuza o parte a vocației. Se cere afirmat fără ocol că publicistica poate ajuta la îmbogățirea în substanță, la evitarea caracterului atemporal, abstract din creație. Și din aceste motive, nu singurele, deliberată sau nu, abstragerea din problematica zilei, este o eroare.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6801]

Deosebit de incitantă este dezbateră, din nr.6813, pe tema *Statutul profesional și moral al tânărului scriitor*. Grigore Arbore glosează despre *Aspirația spre valoare*, notând că „statutul social e definit de necesitatea realizării acestei aspirații și pe plan uman cetățenesc. Cadrele au fost fixate de

exemplele marilor precursori. Eminescu nu a avut nevoie de 50 de ani de viață nici ca să fie genial, nici ca să fie cetățean, nici – câtă amărăciune! – ca să moară. În acest moment încă *un tânăr autor*.” Valeriu Cristea, în intervenția sa despre *Metamorfoza debutantului*, constată lipsa cronicii debuturilor din paginile revistelor literare contemporane, care „trebuie adăugată de urgență (sarcina revenind în primul rând revistelor ce se adresează cu precădere tineretului).” C.Stănescu recenzează romanul lui Alexandru Deal, *Lașii*, în care „În ciuda îndemnării autorului de a alinia unul lângă altul, ca într-un colaj, episoade contrastante, lungi fraze ce par a conserva un înțeles agresiv la care nu se poate ajunge însă indicat cu insistență, scene de o abundentă cruzime infantilă ori inserții cu incertă semnificație socială, romanul lui Al.Deal este plin de teribilisme, de afectarea gravității, fiind, în fond, o expresie greu tolerabilă a mimării fără convingere profundă a prozei de analiză.”

Nici poezia nu este uitată, Emil Manu, scrie, în nr.6817, despre *Poezia politică*, afirmând că „Poetul aparține unei epoci, unei colectivități, unei mentalități și nu se poate abstrage din aceste contexte, oricât ar vrea s-o facă, teoretic. Chiar un poet care scrie poeme de dragoste sau pasteleri, raportează versurile sale la o lume autohtonă, care l-a generat ca spiritualitate. Simpla fotografiere a sondelor, tractoarelor, uzinelor etc., nu înseamnă încă poezie patriotică, deși conștiința realității și semnificației lor este premisă dintre cele mai fertile pentru ca versurile să devină politice, agitatorice.” În aceeași linie sunt prezentate debuturile lirice - este semnalată apariția volumului lui Mircea Dinescu, *Invocație nimănui* (semnează C.Stănescu), un poet care „are vocația tinereții”, dar și cele de critică – de exemplu, volumul de critică al Manuelei Tănăsescu *Despre Istoria Hieroglifică* (editura Cartea Românească, semnează Dinu Flămând), „o încercare pasionantă de reconsiderare a unei capodopere românești pe care clasificările didactice au diminuat-o, iar studiile de specialitate au tratat-o, cu puține excepții, cam în același tipar, ajungându-se până la afirmația deplasată care o acuză de lipsă de originalitate.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6843]

Scriitura-programatică și convențiile literaturii politice sunt repetitiv invocate în diferite articole-manifest. Gheorghe Suciu semnează un articol-program despre *Literatura – expresie a angajării militante în procesul făuririi conștiinței socialiste*, în care este evidențiat statutul scriitorului contemporan: „Artiștii orânduirii socialiste, călăuziți de concepția materialist-istorică a partidului nostru, știu foarte bine ce trebuie să exprime în operele lor: viața nouă descătușată de exploatare, omul nou, constructor al unei lumi echitabile în care fiecare își poate afirma și desăvârși calitățile. Viața nouă în toată plenitudinea ei, cu luminile dar și cu umbrele care mai stăruie pe ici pe colo, omul nou cu toată bogata sa lume interioară, cu marile sale izbânzi, cu revoluționarele mutații de conștiință, dar și cu inerțiile care mai caracterizează pe unii din semenii noștri. A

ști foarte bine toate acestea, a le cunoaște în amănunțime fără a pierde sensul general al evoluției înseamnă a avea posibilitatea de a răspunde comenzii sociale a timpului tău.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6914]. Pentru Petru Popescu, *Scrisul nostru trebuie să fie solidar cu viața comunității socialiste*, întrucât „Vocația aceasta a socialului nu s-a contrazis niciodată cu vocația esteticului, și artistul adevărat a fost întotdeauna un ireproșabil cetățean. [...] Libertatea formelor artei e nebănuită, și fiecare artist nou apărut aduce o perspectivă la care nimeni nu se aștepta, a sa proprie, sub care putem, mai evident ori mai subtil, să recunoaștem matca. Matca e mereu patria, iar artistul în originala și spectaculoasa lui evoluție rămâne mereu un patriot ce se sculpează pe sine în afară, în relief național, al patriei noastre socialiste.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6930]

În nr.6934, secțiunea *Literatură*. *Artă publică* două articole ample, sub titlul *Proza scurtă: reviriment sau expresie a lipsei de exigență?*, tema adusă în discuție fiind abordată în urma constatării conform căreia „Culegerile de nuvele și povestiri apar cu o frecvență mai mare decât romanele, iar între autorii acestora majoritatea sunt prozatori care debutează.” Tot aici, Dinu Flămând scrie despre o *Confruntare galantă între mici modele literare*, constatând că „asistăm la un fenomen de psihologizare a epicului până la suprasaturație. La ce bun să compui însă cu atâta râvnă o țesătură psihologică atunci când ignori cu seninătate niște simple legi de echilibru în proză?! Aceste specii ale prozei scurte și-au păstrat încă, obligatoriu, o normă canonică, echivalentă cu însăși condiția existenței lor. Nu inițiem aici o discuție specială de teorie literară, dar nici nu putem să nu observăm cum simple exerciții sau dispartate fragmente confesive de jurnal trec drept nuvele sau povestiri, cu statut ca atare. Este ignorată mai ales motivația narativă, trebuincioasă în genul scurt, sunt ocolite importante probleme de compoziție. Prea puțini dintre prozatori valorifică marile resurse ale genului; sclipirea fulgerătoare din creionarea caracterelor, atmosfera creată din puține tușe, precise, spontaneitatea și naturalețea situațiilor, conciziunea lor și concentrata lor putere semnificativă etc.” Din aceste motive, afirmă Dinu Flămând, „se dobândește impresia că asistăm la confuntarea galantă între mici modele literare, sezoniere și restrânse teritorial.” La fel, Mircea Iorgulescu constată existența unui *bovarism pernicios* reflectat într-o „industrie literară producătoare de monedă calpă!”: „Preparate de laborator, *prozele scurte* sunt populate cu oameni fabricați în eprubetă, creându-se impresia stranie a absenței oricăror relații cu semenii și a hipertrofierii în schimb a capacității senzoriale.

Ceea ce ar putea da adâncime – reflecția asupra omului ca ființă socială – este evitat cu grijă, în raza privirii nu intră decât *întâmplările* care au loc la nivelul epidermei individului, ignorându-se întregul. Rurale ori citadine, abstractizate ori naturaliste, lirice ori din cale afară de prozaice, aceste texte duc o existență în toate intermediară: sunt producții literare și nu sunt literatură, semnatarii lor sunt autori și nu scriitori, strânse în volume nu sunt și cărți.”

Mai târziu, Demostene Botez publică articolul programatic *Iubirea de patrie*, în care evidențiază rolul ideologic-formator al literaturii: „Toată poezia noastră populară este patriotică, în toate genurile ei, de la început și până astăzi. E un tezaur nesecat de expresie, în forme artistice nepieritoare, a celui mai arzător patriotism. Toate epocile literare au cultivat la noi literatura patriotică. Nu a existat și nu există poet adevărat care să nu fi scris poezie patriotică. Desigur, primul exemplu îl constituie Eminescu. Antologii întregi de sute de pagini nu le pot cuprinde nici pe cele mai strălucite. Dacă fiorul cuiva nu a fost trezit de vibrația fierbinte a patriotismului acela nu a fost și nu este poet.” [„Scânteia tineretului”, nr. 6969] Aceleași idei programatice sunt reluate, de către Grigore Hagiu, în nr. 6984, care scrie despre *Marea noastră răspundere*: „Fiecărui dintre noi i se cere [...] să nu fie un simplu executant oricât de corect, de bun ar putea fi. Noțiunea de creație, de surprindere a adevărului în continuitatea lui firească, de neocolit, mi se pare a fi, pentru ceea ce ni se cere, definitorie. Partidul se recunoște obiectiv în oamenii care știu să ducă mai departe, în spiritul puterii lor de pătrundere, propriile-i țeluri. Este, repet, marea noastră răspundere.” Tot în acest număr, Dan Zamfirescu abordează tema *Actualitatea criticului*, cu ocazia împlinirii a 90 de ani de la nașterea lui Eugen Lovinescu, „unul dintre spiritele cele mai puternice și mai vii ale culturii române, unul din acei sfetnici de dincolo de veac, spre care posteritatea se îndreaptă ca să convorbească despre aspirațiile, ambițiile și idealurile sale. [...] Împotriva arhaismului sămănătorist și a poporanismului, patronat de membrii marcanti ai partidului liberal, Lovinescu a formulat, în cultura română, un crez propriu de politică culturală, devenindu-i și ideolog, și practician, și organizator de cenaclu, și director de gazetă. Analiza critică a armăturii ideologice și activității practice descoperă multe fisuri, contradicții și confuzii, dar totodată pune în evidență permanențele, am zice *obsesiile* uneia dintre cele mai viguroase și mai fecunde gândiri critice din câte s-au exercitat pe ogorul culturii românești.”

Inițiativa configurării temelor literar-programatice este actualizată, în nr.7006, de către Virgil Duda, care scrie despre *A face literatură educativă*, consemnând, în spirit ideologizant, că „a sluji adevărul prin literatură înseamnă în mod indiscutabil a urmări un scop educativ. Atitudinea critică pe care o bună carte de proză o implică, judecata morală pe care autorul o pronunță prin mijloacele narațiunii, au rostul de a contribui la procesul îndelungat al perfecționării etice.” Tot aici, Mihai Ungheanu glosează despre *Modele și modele*: „Autoritatea unui [...] maestru în fața unui tânăr scriitor fecund, activ, interesat de o literatură adevărată, trebuie să fie incontestabilă, bazată pe atitudinea exemplară, ă n vorbe și în fapte, a unui adevărat model.” C.Stănescu face cronica cărții lui Ion Vitner, *Semnele romanului*, ce propune o „viziune modernă”, dar profund eronată, care oglindește „goana acesta de a găsi precursori înăuntru ai unor descoperiri dinafară”, cu efect direct în îndrumarea

„atenției către false repere. [...] Întrebarea prin care putem rezuma eroarea de fond a cărții este aceasta: dacă pentru literatura română precursorii *romanului modern* (deținătorii *semnelor*) sunt C.Fântâneru, L.Rebreanu în *Adam și Eva*, I.Biberi, Urmuz, Blecher și Holban (pentru că un scriitor precum Camil Petrescu n-a fost deloc fidel propozițiilor programatice, iar G.Călinescu, oricât s-ar strădui I.Vitner să-l împace cu *heterodoxia*, rămâne recalcitrant ca și altă dată în fața unei atari constrângeri), ce mai pot însemna, azi, convențional numiții *clasici* (Sadoveanu în primul rând!) și, în fine, spre care zonă a *transrealului* ar trebui să se îndrepte mai repede literatura română?”

Dan Zamfirescu scrie despre *Realismul artei socialiste. Sarcina majoră a literaturii realiste de azi este de a contribui la crearea omului nou*: „Când acești oameni noi, purtători, în noile condiții, ai eternei omenii românești, vor deveni coloana vertebrală a literaturii române contemporane, acesta își va face simțit *nervul etic*. Fiindcă rostul literaturii sau mai exact eficiența literaturii n-a constat în a moraliza pe oameni, ci a crea universuri umane viabile care să se miște după legi proprii și în care omul să se privească și să mediteze la sine însuși, trăgând concluziile ce i se impun.” [„Scânteia tineretului”, nr. 7011] Secțiunea *Cultură*. *Artă publică* ancheta *Literatura – expresie a frumuseții morale a omului*, la care răspund tinerii scriitori Grigore Hagi („Poezia care emană din înclinația minoră spre confort moral nu formează conștiințe adevărate”), Nicolae Ioana („Arta noastră trebuie să fie port-drapelul ideilor și sentimentelor generoase, tipologiilor și eroilor demni de urmat, apelând la cele mai subtile și gingașe mijloace ale ei de investigație în sufletul omului.”), Maria Luiza Cristescu („Orice forme ar avea, în orice genuri și specii s-ar concretiza arta, obiectul ei în sensul cel mai larg rămâne omul; omul și efortul său, omul și sentimentele, omul și relațiile dintre el și natură, dintre el și semenii, dintre el și societate, dintre el și sine.”), Virgil Duda („Perfecționarea socială și morală prin mijloacele artei se realizează printr-o colaborare activă între artist și public, printr-o acțiune comună, responsabilă și veritabil calificată.”) [„Scânteia tineretului”, nr. 7012]

Spre finalul anului, sunt publicate două anchete, *Realismul literaturii socialiste* și *Liberatatea de creație*. În cadrul celei dintâi, răspunde Mircea Iorgulescu, pentru care *Opera realistă trebuie să reflecte procesul revoluționar de transformare a conștiinței*: „Mărturie semnificativă despre epoca în care trăim – epoca desăvârșirii societății socialiste multilateral dezvoltate – opera literară va reflecta, într-un mod aș spune obligatoriu, acest proces revoluționar din care frământările și contradicțiile nu lipsesc, la care asistăm și în care suntem implicați, pe care ne străduim să le rezolvăm, angajați cu întreaga noastră ființă.” [„Scânteia tineretului”, nr. 7020] La cea de-a doua răspund tinerii scriitori: Marian Popa („Poți fi liber numai din interiorul unui ideal. Supream libertate de creație o dă, de fapt, constrângerea unui ideal.”), Mihai Ungheanu („Prin libertatea de creație mulți înțeleg capriciul total, ignorarea oricărei determinări

sociale, istorice, politice: neglijarea obligațiilor scriitorului față de momentul istoric. Mai ales aceștia agită ideea unei libertăți de creație ca semn al dorinței lor de a acționa în indeferență de context.”), Adrian Dohotaru („Societatea are dreptul să-și decidă literatura de care are nevoie, pentru a se regăsi pe sine și în zona aproape imponderabilă a spiritului, scriindu-și, de fapt, istoria.”), Mihai Pelin („spațiul muncii, al activității lucrative, al eforturilor neconținute prin care poporul nostru condus de partid desăvârșește construcția socialistă” „propune nu numai un câmp inepuizabil de subiecte și de eroi, dar, fără îndoială, în el prozatorul, dramaturgul, poetul se mișcă și mult mai liber și mai fructuos, decât în acela strâmt al lumii dominate de angoase, de nedumeriri metafizice.”), Marin Tarangul („În efortul de perfecționare socialistă a omului, arta își găsește cea mai autentică libertate”) [„Scânteia tineretului”, nr. 7024].

BIBLIOGRAFIE:

Scânteia tineretului (organ central al Uniunii Tineretului Comunist), 1971, anul XXVII, seria II.